ВІДГУК

офіційного опонента кандидата філологічних наук Сейтяг'яєва Наримана Сеїтаметовича на дисертаційне дослідження Асманова Алима Расимовича «Виховання почуття Батьківщини в старшокласників у процесі вивчення кримськотатарської літератури», подане до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (кримськотатарська література)

Актуальність дисертаційного долідження. Патріотичне виховання учнів засобами мистецтва слова є важливою складовою формування громадянської особистості в загальноосвітній школі. Виховання в молодого покоління почуття любові до Батьківщини, відданості загальнодержавній справі задля зміцнення країни, формування в школярів активної громадянської позиції має особливе значення в нових суспільно-політичних реаліях в Україні. Крім того, кримськотатарський народ грає важливу роль в будівництві української держави, що вимагає приділення уваги безпосередньо патріотичному вихованню кримськотатарської молоді. Дисертаційне дослідження Асманова Алима Расимовича присвячене саме цій проблемі, а тому є актуальнім. Здобувач наукового ступеня пропонує один із способів вирішення цієї нагальної проблеми шляхом створення моделі формувального процесу, розробки й експериментальної перевірки методики та педагогічних умов формування в старшокласників почуття Батьківщини засобами кримськотатарської літератури.

Дисертація А.Р. Асманова складається з анотації, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. У вступі переконливо аргументовано актуальність досліджуваної проблеми, чітко визначено об'єкт, предмет, мету дисертації й накреслено її конкретні завдання. Безсумнівними є наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи. Її структура чітка й продумана.

Цінним є те, що Асманов А.Р. прагне до розгляду проблеми патріотичного виховання в широкому науковому контексті – у філософсько-культурологічному, літературознавчому, методичному та психолого-педагогічному аспектах. Його дослідження спирається на досить широку методологічну базу. У розв'язанні проблеми патріотичного виховання в методичному аспекті він сирається на філософські ідеї Г. Сковороди, В. Кременя, П. Юркевича, І. Зязюна, Б. Гершунського та ін.; психолгічні теорії Л. Виготського, Г. Костюка, І. Беха та ін.; педагогічни погляди О. Савченко, О. Локшина, В. Сухомлинського, Н. Бібіка, А. Плігина та ін. При визначенні поняття «патріотизм» та шляхів розвитку світогляду особистості А.Р. Асманов спирався на ідеї О. Вишневського, В. Сухомлинського та ін.

У підрозділі 1.1 автор дисертації визначає філософсько-культурологічні, літературознавчо-методичні та психолого-педагогічні засади виховання патріотизму в старшокласників, розкриває шляхи вирішення проблеми в методиці навчання літератури; уточнює сутність понять «Батьківщина», «патріотизм», «патріотичне виховання». В кінці підрозділу він формулює висновки що до пізнавально-виховного потенціала художньої літератури, ролі автора як чинника виховання, процеса формування особистості засобами літератури.

У підрозділі 1.2 розглядаються психолого-педагогічні засади патріотичного виховання старшокласників. Оскільки в дисертації розглядається питання формування в старшокласників патріотичних почуттів, дисертант уточнює базові поняття виховання як формувального процесу, патріотизму як головної цінності громадянської особистості і почуття як духовного переживання людини. Поняття «патріотизм» А.Р. Асманов визначає як «любов до Батьківщини, відданість своїй Батьківщині, прагнення служити її інтересам і готовність, аж до самопожертви, на її захист, як базову духовну категорію людства» (с. 36). Він цілком резонно стверджує, що методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, в яких йдеться про виховання української національної свідомості, в

рівній мірі стосуються і «проблематики патріотизму кримськотатарської молоді, яка також має керуватися в житті почуттям Батьківщини» (с. 38). Важливим, на нашу думку, є висновок автора дисертації щодо ідентифікації патриотично налаштованого представника кримськотатарського народу «на трьох рівнях: а) як людина – частка свого етносу; б) за причетністю до своєї нації та готовністю розділити з нею свою долю; в) як громадянин своєї держави» (с. 47). Також не менш значущим є висновок відносно того, що успішность виховання почуття Батьківщини в учнів під час вивчення кримськотатарської літератури буде успішним саме в тих школах, де навчання проводиться кримськотатарською мовою (с. 55; автореф., с. 10).

У підрозділі 1.3 роботи розглядається проблема патріотичного виховання учнів у методиці навчання літератури. Тут А.Р. Асманов цілком справедливо вказує на те, що «складність вивчення кримськотатарської літератури полягає, по-перше, у тому, що для цього недостатній науковий методичний досвід, по-друге, завдання літературної освіти кримськотатарської шкільної молоді в значній мірі визначаються своєрідністю суспільно-культурних умов проживання цього етносу в Криму» (с. 56). У цьому підрозділі представлений ґрунтовний аналіз програм і підручників кримськотатарської літератури з точки зору їх використання для виховання почуття Батьківщини і патріотизму у кримськотатарських учнів. Автор дисертації демонструє глибоке знання кримськотатарської літератури, а також навчальної літератури та її методичного забезпечення. Висновки даного підрозділу також цілком обґрунтовані і базуються на досягненнях сучасної української науки. На окрему увагу заслуговує висновок, який стосується безпосередньо ситуації з вихованням в умовах кримськотатарської школи, щодо ефективності концепції виховання «лише на національній основі» (с. 81).

У чотирьох підрозділах другого розділу «Формування почуття батьківщини в учнів кримськотатарських шкіл» розглядаються відповідно питання діагностики початкового рівня сформованості почуття Батьківщини у старшокласників, методичної системи формування в старшокласників

патріотичних почуттів, формування в старшокласників патріотичних почуттів на різних етапах вивчення творів кримськотатарської літератури та ефективності експериментальної моделі.

У підрозділі 2.1. А.Р. Асманов надає результати спеціальних констатувальних зрізів, які були проведені для практичного виявлення реального стану сформованості в старшокласників почуттів Батьківщини у процесі вивчення кримськотатарської літератури. В ході цієї частини експериментальної роботи, яка була виконана у сільських та міських школах з кримськотатарською мовою навчання, розташованих в Автономній республіці Крим та Херсонській області, було залучено 20 учителів та 236 учнів. З огляду на те, що до 2014 року в Україні загалом було 14 національних кримськотатарських шкіл, результати, отримані в ході цього етапу експериментальної частини роботи повинні вважатися цілком репрезентативними.

У підрозділі проводиться діагностика початкового рівня сформованості почуття Батьківщини у старшокласників кримськотатарських шкіл. Переконливими є критерії, за якими дисертант визначав рівні сформованості літературної компетентності старшокласників: 1) літературні знання учнів, показниками чого є обізнаність старшокласників з програмовими творами та їх авторами й усвідомлення основних образних компонентів виучуваних текстів; 2) читацькі вміння, які показують глибину пізнавальної роботи над текстом, доцільність розгляду тих чи інших його компонентів у їх емоційно-логічній взаємодії; 3) особистісно ціннісні ставлення, які засвідчують відповідність усвідомлення учнями змісту твору, що дає змогу аргументовано інтерпретувати його сутність.

Немає заперечень щодо чотирьох рівнів патріотичної вихованості старшокласників, визначених на основі виділених критеріїв. Досить чітко прописаний кожний з цих рівнів: високий, достатній, середній і низький (с. 95-96).

Дисертант науково коректно інтерпретує результати констатувального зрізу, що дало змогу виявити реальний стан досліджуваної проблеми в практиці загальноосвітньої школи й підтвердити висунуті теоретичні положення. Таким чином, з'ясовано, що далеко не всі учні знаходяться на високому і достатньому рівні сформованості у них потрібних знань, умінь і ставлень, світоглядних позицій, що мають визначати їхню патріотичну вихованість; не всі словесники обов'язково і цілеспрямовано намагаються використовувати змістові можливості творів кримськотатарської літератури для виховання в учнів усвідомленого почуття Батьківщини; не вистачає відповідної методичної літератури, розгалуженої системи підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів, належної мотивації педагогічної праці; більшість школярів у своїй читацькій роботі не виходить за рамки шкільної навчальної програми, обмежені сімейними та місцевими інтересами переважно побутового характеру; багато хто з учнів навіть не знає кримськотатарської мови, щоб читати рідні літературу в оригіналі (с. 104). Ці кричущі негативні факти показують, що в кримськотатарській національній школі накопичилася велика кількість проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення. Дослідження А.Р. Асманова, на наш погляд, є одним з важливих кроків у цьому напрямку.

У підрозділі 2.2 йдеться про систему методів і форм педагогічної роботи, яка обрана автором дисертаційного дослідження для задач патріотичного виховання в процесі вивчення літератури. Ці методи (словесні, інтерактивні, метод системного навчання цінностей та ін.), на наш погляд, повністю відповідають поставленим завданням і здатні дати очікувані результати на практиці. Водночас, в деяких випадках хотілося б щоб дисертант більш деталізував деякі положення, які він висуває в своїй роботі. Наприклад, коли він говорить про засоби інформаційно-комунікаційних технологій, хотілося б щоб він вказав які саме ресурси, навчальні програми, аудіо- та відеоматеріали та інші засоби він пропонує використовувати в рамках пропонованої їм системи методів виховання почуття патріотизму і любові до Батьківщини. Це особливо

важливо в епоху бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, в яку ми живемо.

Значною мірою подібні питання висвітлені в підрозділі 2.3, в якому йдеться про формування в старшокласників патріотичних почуттів на різних етапах вивчення творів кримськотатарської літератури. Наприклад, серед іншого розкривається зміст практики використання особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до організації та проведення навчання і виховання засобами літератури в кримськотатарській національній школі. Це тим більш важливо, якщо враховувати, що, як зауважує сам дисертант, «компетентнісний підхід (…) є ключовим поняттям нової парадигми шкільної освіти» (л. 122). Важко переоцінити результати, отримані А.Р. Асмановим під час контрольного етапу педагогічного експерименту, в результаті анкетування старшокласників. Наприклад, вони підтвердили успішність досвіду функціонування експериментальних класів, учні яких показали більш високий рівень вихованості патріотичних почуттів, порівняно зі звичайними класами національних шкіл.

Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації повністю обґрунтовані й цілком достовірні. Вони мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, оскільки вперше в методичній науці України проблему виховання учнів кримськотатарської національної школи засобами мистецтва слова, виховання в молодого покоління кримських татар почуття любові до Батьківщини, відданності загальнодержавній справі задля зміцнення країни вивчено комплексно, визначено критерії й показники рівнів патріотичної вихованості старшокласників, змодельовано й апробовано методичну модель, спрямовану на вирішення поставленої проблеми.

Відповідність автореферату змісту дисертації. Автореферат достатньо повно відображає зміст дисертації, в ньому розкрито основні результати, дослідження, ступінь наукової новизни, практичної значущості та висновки. Дисертація та автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації.

Підтримуючи дисертаційне дослідження Асманова А.Р., висловлюємо деякі зауваження та побажання:

1. Хоча автор досить широко використовує теоретичні розробки українських і зарубіжних літературознавців, пов'язаних з аналізом літературних творів, на наш погляд, він в той же час недостатньо залучає роботи власне кримськотатарських дослідників, які безпосередньо присвячені аналізу творів національної літератури. Наприклад, хотілось би порекомендувати йому роботи Ф. Сеферової, які присвячені етико-естетичній парадигмі, значенню традиційних морально-естетичних цінностей у формуванні духовного світу дитини у творах кримськотатарської літератури.

2. На наш погляд, в роботі можна було б приділити більше уваги аналізу різних поглядів на поняття «патріотизм». Наприклад, в деяких тлумаченнях воно характеризується як «моральний принцип, моральна норма і моральне почуття». В роботі є вказівка на це в цитаті, наведеній з посиланням на О. Сухомлинську (л. 35). Вважаємо, що недостатня увага до моральної складової патріотизму призводить до обмеженого його розуміння, порушення балансу між національними та загальнодержавними цінностями з одного і загальнолюдськими цінностями з іншого боку, оскільки в основі людської моральності лежать загальнолюдські цінності. Недостатня увага до моральної складової патріотизму може привести до певної обмеженості патріотичного виховання в кримськотатарській школі, оскільки по-справжньому гармонійними особистостями кримськотатарські школярі можуть стати лише в тому випадку, якщо в них національні і загальнодержавні цінності будуть тісно поєднуватися, знаходитися в гармонії з загальнолюдськими.

3. У роботі зустрічаються друкарські помилки, які потребують виправлення. Наприклад: филосифии (с. 2), Батькфівщини (с. 6), виразнісю (с. 34), ічун (с. 75, кримськотатарською повинно бути «ичюн») та ін.

4. У деяких місцях тексту дисертації хотілося б запропонувати поліпшити стилістику. Наприклад, на с. 44 два речення, які слідують одне за одним, починаються з одного й того ж сполучника «отже».

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертація Асманова Алима Расимовича «Виховання почуття Батьківщини в старшокласників у процесі вивчення кримськотатарської літератури» пов'язана з досягненнями літературознавства, культурології, психології, педагогіки, є завершеним самостійним, актуальним за змістом дослідженням, відзначається науковою новизною, теоретичною й практичною значущістю, що свідчить про підготовленість здобувача до самостійного наукового пошуку. Вважаємо, що дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», а її автор, Асманов Алим Расимович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 - теорія та методика навчання (кримськотатарська література).

Офіційний опонент – кандидат
філологічних наук, науковий
співробітник Інституту сходознавства
імені А. Ю. Кримського НАН України Сейтяг'яєв Н. С.

Інститут сходознавства
ім.А.Кримського НАН України
Підпис к.ф.н. Н.С. Сейтягаєва
Засвідчую:
Мавртна О.С